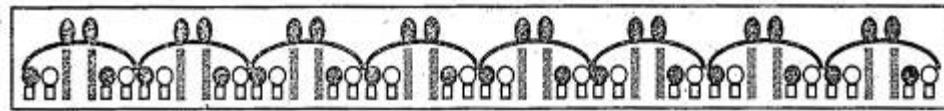
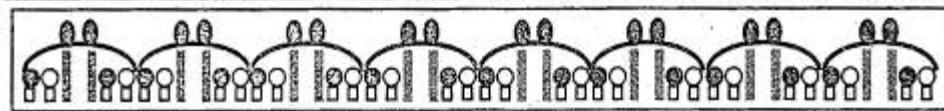

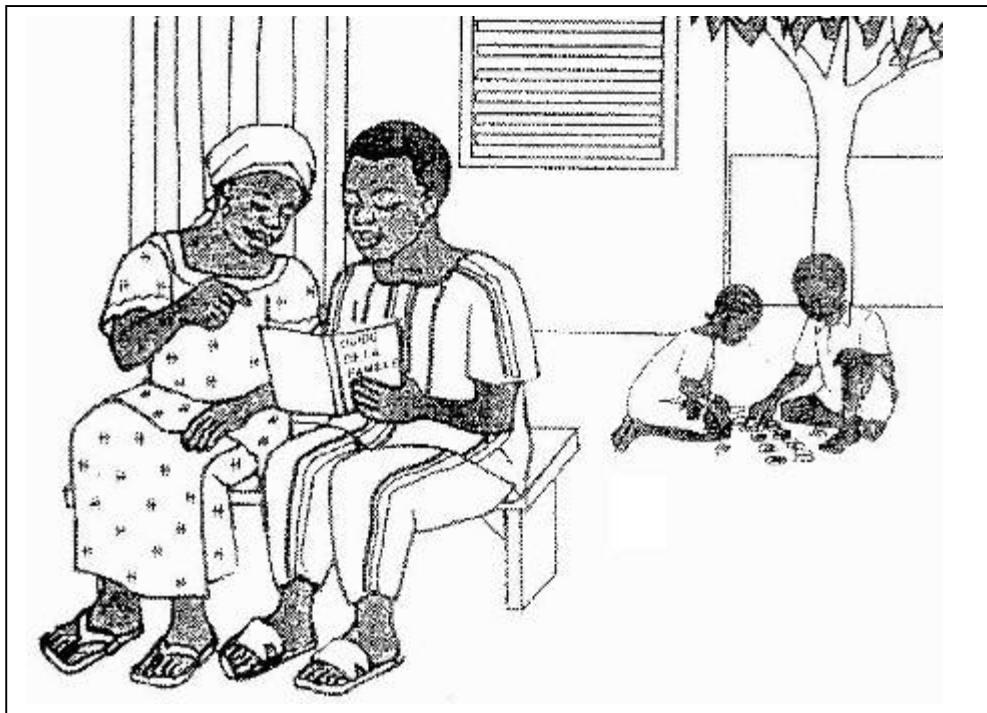
Ninbāalzua tōone, la yire nērba yelle tōone
Yire nērba n tarı nōore se'em pa'algɔ gōŋç

Ninkāre

Ninbāalzua tōone, la yire nērba yelle tōone

Yire nērba yel-narsōm nōore vōore
pa'algō gōñō

L'alphabet utilisé dans cette publication est en accord avec l'alphabet agréé par la Commission Nationale des Langues Burkinabè.

Deuxième édition

Première impression

1er trimestre 2012

© Tous droits réservés : Comité de Traduction de la Bible en Ninkaré (CTBN), Gwélwongo, Nahouri, Burkina Faso

Envoyez vos questions et suggestions à Awēnne & Awēnpōka,

Urs & Idda Niggli, B.P. 1784, Ouagadougou 01

Burkina Faso

Courriel: Urs-Idda_Niggli@sil.org

Ce document a été traduit du livre « **Guide du droit de la famille** » Unicef, Ministère de l'action sociale et de la famille, 1999. Les illustrations : LOUGUE Kou

Traduit en ninkaré par OUENA Kouliga Jean Pierre, à Bonga, Province du Nahouri.

Ce livret, comme une douzaine d'autres documents en ninkaré, peut être téléchargé gratuitement sur le site Internet :

www.SIL-Burkina.org

www.Kassena-Ninkarse.org

NA0112

Gōñj wā yetçg-zuto

Kā'anç	5
Sugun 1 – Pøg-dire	8
1) Pøgdire de la bẽm ?	8
2) Nēra sān yeti a di pøga, bẽm n de përgre tı a ēñje	9
3) Nēre wun ēñje la wāne di pøga ?	11
4) Pøgdire iti la bę ?	13
5) Pøgdire urgø yel-sela wuu n de kāñkāñje dēni ba bɔna la, ayila sān ka bɔna, bẽm tı tı wun ēñje ?	14
6) Pøgdire sān ēñje ba'asse, pøka, la buraa tēñasvka yel-narsõm, la yel-përgrısı bāna n de ba ita ?	16
7) La pøka bu buraa la sān wa ka sakra yel-përgre bāma, fu iti la wāne ?	18
Sugun 2 – Pøgdire dōma bõntarsõm la a sāma targa	
1) Pøgdire dōma bõntarsõm, la ba sāma targa sca de la bẽm ?	18
2) Pøgdire dōma bõntarsõm, la ba sāma targa so-bāna buuri tı lɔc la pa'alę tı ba tāna wun dølla ?	21
3) Pøgdire dōma bõntarsõm la ba sāma targa sore loore iti la wāne ?	22
4) Pøgdire dōma sān e1ñje pødire dee ka dēñje looge ba bõntarsõm la ba sāma targra, bẽm tı ba iti ?	24
5) Pøgdire dōma bõntarsõm, la ba sāma targa sore urgø ba'asrı la wakate kāna ?	24
Sugun 3 – Pøgdire dōma base taaba (Le divorce)	
1) Pøgdire dōma base taaba de la bẽm ?	26

2) P̄ogdire dōma base taaba n doose la ba wuu n lagum b̄ɔra ıt̄ la wāne wāne ?	27
3) P̄odire dōma base taaba n doose la yet̄g-gaasa ıt̄ la wāne wāne ?	29
4) P̄odire dōma base taaba poorum, b̄ēm n ıt̄ ?	31

Sugun 4 – Welge taaba t̄e'ese b̄ise

1) Welge taaba t̄e'ese b̄ise de la b̄ēm ?	33
2) B̄ēm yel-sabaabɔ n tā wun bot̄ p̄odire dōma welge taaba t̄i ba t̄e'ese b̄ise ?	34
3) T̄i wun ēŋe doose la wāne wāne wun yē sore welge taabe t̄e'ese ?	34
4) Ba sān fāsge yet̄i ba welge taaba t̄e'ese poorum, b̄ēm n ıt̄ t̄oge ?	35
5) P̄ogdire dōma n welge taaba t̄i ba t̄e'ese b̄ise, wakat;e kāna t̄i la ba'asri ?	36

Sugun 5 – Bia d̄oka so'ore yelle (*La filiation*)

1) Bia d̄oka so'ore de la b̄ēm ?	37
2) Bia n d̄oge p̄ogdire ırgɔ puam, a d̄oka so'ore kaseto ıt̄ la wāne a sɔ zē'am	38
3) Bia sɔ, la a ma sān ka ēŋe p̄ogdire dee d̄oge ē, a d̄oka so'ore kaseto a sɔ zē'am ıt̄ la wāne wāne ?	39
4) To'oge bia sɔna ugra n doose la l̄ɔ la nōore de la b̄ēm ?	41
5) Bia d̄oka so'ore kaseto pa'algo puam, yel-s̄eba n s̄em a poorum na de la yel-bāna ?	46

Sugun 6 – Bo'csuvum (<i>La donation</i>)	
1) Bo'csuvum de la bēm ?	50
2) Āne n tā wun bɔ̄ bɔ̄'a ?	50
3) Seka n to'ori la, bēm mēnja n de a ēñe ?	51
4) Nēra sān bɔ̄ora tī a bɔ̄ nēra sela n ka wun tarī fōrge, sore doosgo kāna tī a wun doose ?	52
5) Fu sān bɔ̄ nēra bōnɔ̄, fu tā wun le to'oge ē me bu ?	52
Sugun 7 – Nēra n boori tī ba nōon ēñe se'em a kūm poorum (<i>Le testament</i>)	54
Sugun 8 – Nōon sɔ̄na bōna pvre	59
Yetɔ̄g-bie vōore wegsgɔ̄	63

Kā'añɔ̄

Nēr-bɔ̄bga vɔ̄m, la yire vɔ̄m yela n dollı se'em gōñɔ̄ wā pa'alı la yire nērba n tarī nōore tāna wun ēñe se'em yel-paalsı n ān sōñja tī yire la wun ēñe sōñja.

Baa la gōn-ēna wā n yē pāñja hali lan pɔ̄se yuvn 1990 sa-likā wōrga dabsa 4 puam na, nērba zozo'e ken ka mina a vōore sōñja. Burkina nēr-bɔ̄bga n ka mi ē kālle n zo'oge gānna, bela īyā tī la wun base nī tī ba doose a nōa la ēñe lan de ba ēñe se'em ba vɔ̄m puam na dēna toogo. Bela n soe tī guverma yɔ̄ora, tī a yetī botī kɔ̄ma, la pɔ̄gsı, la yire nērba n tarī nōore se'em na wun tara vōore, dee botī tōon-seka yu'vre n de: Ba tōm botī ba wōm nērba, la yire yela sɔ̄a n dollı se'em na bɔ̄na, wun tōm tī

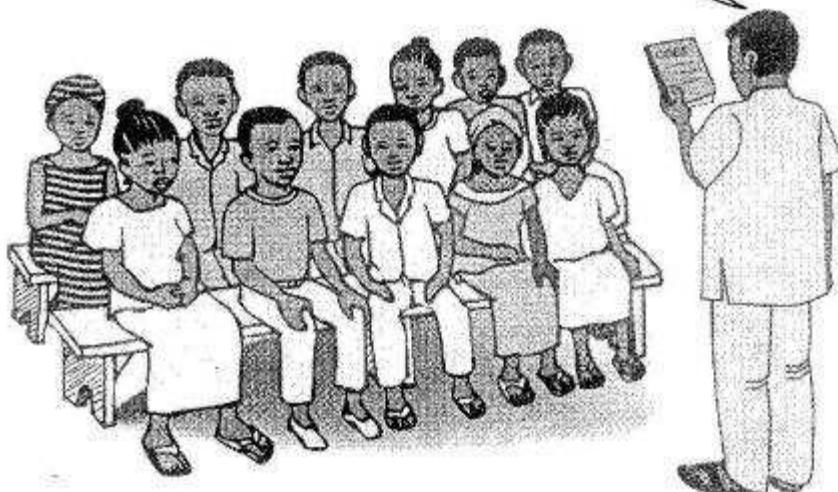
yire nērba yurge āna sōṇa. Tōon-ēna n boori tī a ēṇe bōn-sēka gānna de la a botī ba bāṇe gōṇjō wā n tōgrī nēr-bōbga, la yire nērba yela sōa n dollī se'm na, dee tī la wun sōṇe ba tī ba ēṇe ēn yetī ba se'em na.

Aferdina n de wōgdvōgō universite karēnsāama ayila mi'ilum sōṇre īyā tī tōone wā dōma tā'age gulse gōṇjō wā. Tōone la dōma n boori se'em de la ba ita yire nērba n tarī nōore tāna wun ita se'em gōnnō tī nēr-bōbga wun tā'age bāṇe yire nērba n tarī nōore se'em. La wun se'em tī nēr-bōbga la zozo'e wōnna vōore la, ba lebge sariya dia yetōga bie n de yetōg-kāra la nāana nāana. La ba ken tā'age wōm a vōore īyā, ba lebge ē na so'olvum buuri toto'ore puam.

Bōbga ninbāalzva, la yire nērba tōone la pēgrī nēr-sēba wuu n narge pāṇa sōṇe sōṇe, la ba lōgrō, ba mi'ilum, la ban bō ba nu'ugo sela tī gōn-ēna n tōgrī yire yela sōa n dollī se'em bōn-paalsi yāṇe ēṇe tī nērba wun tā'age bāṇe sela n boe la.

p:8 Ba ēṇe bela, po naara la tōone la n tarī putē'ere bōcra tī a botī yire nērba vōm yela āna sōṇa, tī la wun zoole la yire nērba zōna taaba mase sela woo puam āna sōṇa sōṇa. Mam wun doose la kalam pu'vse sulle sēka n po tōnna la tōma tī tēṇa malgra sēnna nēṇjam na. Lan gānni, de la Peyiba Āmbasadeerī, la bōbga n looge yem tī ba zēbe la Sida sulle la (P.P.L.S.), la buuri wuu so'olvum n lagum taaba nu'u-sela (UNICEF) bāma wuu ligri n botī gōṇjō wā yāṇe ēṇe.

Yāma pōn wōm tī ba tōgrū nērba
vōm yela sōa, la yire nērba vōm
sōa n dollū se'em me bū?

La wun ēñę se'em tī yire yelle ēñę
sōňa, la narı me tī tī bāňę nērsaala
vōm yela, la yire vōm yela sōa n
dollū se'em.

Sugun 1 dāana

Pøgdire

1) Pøgdire de la bēm?

Pøgdire de la buraa, la pøka n lagum la taaba tū a ırgo la ēnje kūmandø zē'am, prefetüri bu mēeri zē'am. Fu sān di ē, bu ele ē ba'ase, ya ka le tāna wvn welge taaba yoyooro wu ya mēnja n boori se'em.

Dēni tū ya tū lan pøse hali sa-liko wōrga dabsa 4 yvvn 1990 p vam pøgdire bu sir-elle n iti wu døgmike bu wēnnë sore n de se'em na, ba ka gu a ırgo, la a ka taru vōore lōc pøam.

Ēnje ya yem pøam tū :

Pøgdire sekä mā'a n taru vōore lōc zē'am de la pøgdire sekä n ēnje Kūmandø yire bu Mēeri. Pøgdire ēnja ba zooli la buraaga la, la pøka la n lagum sake tū ba nōore mase taaba se'em na zuugo ita pøgdire la.

2) Nēra sān yeti a di pōga bēm n de pērgre tī a ēñe?

- La de la pērgre tī ba dēna buraa la pōka.

Se'ere n soe la, lōo ka sakrū tī buraa di buraa, bui pōka ele pōka. -

- Dēni tī buraa tara wu yvuma 20, tī pōka tara wu yvuma 17. La yelle sān bōna dee tī yvuma la ka paage wu ban yele se'em na, makre, wu pōka la sān tara pūvre, bui la sān dēna bā'a yelle, sariyadita la tā wun bō sore me tī ba ku'vge pusukam ēñe pōg-dire la dee tī yvuma la ka paage bela.

La sān dēna bela, budibla la yvuma wun ku'vge dēna la yvuma 18, tī pugla la yvuma ku'vge dēna 15.

- Dēni tī buraa la, la pōka la nōore mase taaba.

Dēni tī ba lagim sake yeti bāma wun ēñe pōgdire la taaba.

Lōo la sise pāña pōgdire me, a stbgrī seba rōma n iti pāña pōgdire me. Bela n soe tī dōgrība la ka tara sore tī ba pērge bi-pugla dīke ē bō budibla, bui pērge budibla dīke pōka bō ē.

- Dōgrība la sakre sān pa'ase la seba n yeti ba ēñe pōgdire la sakre, dōgrība la sakre de la pērgre bōnō bayi puam:

1) Buraa, la pōka la sān ka bī paage, ba yvuma la sān ka paage yvuma 20, dōgrība la ayila mā'a sakre seke me.

2) Seba n boori tī ba ēñe pōgdire la nēra ayila sān ka dēna a mēñja (a yem sān ka bōna, bui a zuo n ka tōnni sōňa tī a dōgra bīsra a yelle.

- Pōgkōore, bui pōka tī a sūra base ē, bui sekā n ele tī sariyadita sā'am a elle la viige base, dee tī a bōora tī a le ele, dēni tī a gu dabsa 300 (wōrsi 10), lan pōse a sūra la kūm, bui lan pōse ēn base a sūra la, bui lan pōse ban sā'am a elle la viige base daare, dee yāňa le tā'age ele. Pōka la sān tara gōňč tī logtore

gulse bɔ ë n pa'alı tı a ka tarı puure, lan wun de nı dabsa 300 la, la teke dена la dabsa 30 (wōrga). Bela wuu poorum, a sān dōge tı dabsa 300 la ka paage, a tarı sore me tāna wun le ele.

Seba n yetı ba ēŋe pōgdire la puam nēra ayila ka de a a pōn ēŋe pōg-yēŋa pōgdire kurvum dee tı la ka tōge ku yetı ba welge dee base taaba.

Makre: Wu buraaga sān pōn ēŋe pōgdire kurvum, tı pōgdire la puam a looge yem tı ēŋa wun di la pōka ayila mā'a, bura-ēŋa ka le tāna wun di pōka ayēma de nan ka welge la a pōspcsı pōga la, lebse ē. La ken dена la bela mēŋa la pōka n elle, a ka tā wun le ele dee ka dēŋe welge la a pōspcsı, base ē. Pōka la buraa la ka narı ba dōgrıba dена yo'clum, bıı ba dена yo'clum.

Wāna sisri me:

1) La sān dена dōgvum yelle:

- Sɔ, la a bi-pugla, yaaba, la yuŋa
- Tā budibla, la tā pugla, sɔ tā dayva bıı a bi-pugla
- sɔ-bı'a, la ma-bı'a, pugra, la ţasba
- sɔ-biisi, la ma biisi kōma la taaba
- Tā budibla, la tā pugla kōma la taaba

2) Deeno yelle

- Deen-buraa (nēra la poyva), la a dayva pōga, deen-pōka, la deema dayva
- Dase-budibla, la dase-pugla, sıra tā ka ellı pōga tā, sān dagna tı sekı n di a tā la ki me

3) Bvtā dāana (Bi-ugriga) Bia tı nēra to'oge sɔna

Lɔɔ n bɔ nōore tı la dена se'em

- Bi-seka tı nēra to'oge uge, la ugra la

- Bi-seka tı nēra to'oge uge la, la seka dāana n uge ē na sūra bū a pōga
- Bi-ugriga la, la seka dāana n to'oge sōna ugra la kōma la taaba
- Nēra ayila kōma tı a to'oge uge la taaba

3) Nēra wvn ēŋe la wāne di pōga?

1) Seba n yetı ba ēŋe pōgdire la, budibla la pugla la, dēnı tı ba lagum sēŋe kūmandɔ zē'am, bū mēeri ka pa'ale ba mēŋa, tı a wvn:

- Pa'ale ba yel-seba wuu n narı pōgdire pvam tı ba bāŋe.
- Ba looge bāma n boorı pōgdire so-seka, la boorı tı **la** yetı a boorı tı a di la pōg-yēŋa bū pōgba faa.

La sān dēna pōg-yēnné sore n dollı se'em na, buraa la loori la yem yetı ēŋa boorı tı a di la pōg-yēŋa mā'a. La pōgsı faa yem loore sore la pvam, buraa la tarı sore me tāna wvn wa le di pōga, bū pōgba se'em tı a boorı pa'ase.

-Ba looge bāma n wvn wa tara ba bōcsōm na se'em,
ba pōgdire la wakate bū a poorum.

(Bisə ya gōŋɔ wā zē'e-seka n tōgrı pōgdire bōcsōm targa yelle la.)

2) Seba n yetı ba ēŋe pōgdire la, dēnı tı ba ēŋe gōnnɔ tigse tarı sēŋe. Gōn-bāma n wāna:

- Ba nēra woo dōka gōŋɔ
- Ba nēra woo n kē'erı zē'a

- Logtore yire bısga gõŋjɔ n pa'ali pøgditba ìmã'asum yelle puam sela n boe mĩ.
- Ba nêra woo n looge yem se'em, tì ba lagum wõm taaba, yãŋja yele pa'ale bãma n wun tara ba bcoosõm na se'em pøgdire la puam. (Bise ya gõŋjɔ wã welgre kãte (sapitiri) sekà n togrì pøgdire puam bcoosõm n de se'em na).
- Gõŋjɔ n pa'ali yeti ba sãn looge yem yeti la de la pøgba faa.
- Kaseto dõma nênsi fçora gõnnõ tì sariya dia tõone so'ore dãana bç kaseto yeti la siri de la bela.
Len pa'ase, yelle seba puam, dëni ba pa'ase gõn-bãna wã :
Logtore yire gõŋjɔ n pa'ali tì pøka la ka taru puure, la sãn dëna tì pøka la de la pøkõore, pøka la a sura n base taaba, bu pøgdire urgo n vaale, tì a dãana yãŋja bcoora tì a le elle a sura kãm poorum, ëŋja la sura n base taaba la poorum, bu pøgdire la urgo n vaale la poorum dee tì la põn ka yuuge.
- To'oge nõore fu tõoma zé'am, makre: svudaaga.
- Tara sakre gõŋjɔ, seba n yeti ba ëŋje pøgdire la puam nêra ayila sãn ka bì paage, la boori tì la yeti a sãn ka paage **yvuma** 20 dëni tì ba botu dçgriba la gulse sakre kaseto gõŋjɔ tì ba tara pa'ase.

3) Dëni tì pøgdire urgo määsñjɔ gõŋjɔ ëŋje tì ba tart ë ka lable mõole tì la dëna wu dabsa 30 puam bu la gãnnna bela, gõŋjɔ la dikë labla la mëeri, bu perfeturi, zé'e-seka tì pøgdire la wun ëŋje la.

4) Pəgdire iti la bə?

Pəgdire iti la kūmандо zě'a perfetüri бү мēeri, сeba n yeti ba ēŋe pəgdire la, pəka la бураа la bāma bayi, la ba kaseto dōma bayi n wun lagum bɔna mī dee tı ba ēŋe.

Ba ka tā wun sɔɔge nēra pəgdire бү sure elle ēŋe bɔ ē.

Gürŋre kāŋkāŋe sān bɔna, makre wu la sān dēna la bā'a, kobgo, nēra n bālę

yeti a ki, ken pa'ase..., perfe бү мēeri tā me wun sēŋe ba nēra ayula n kē'erı zě'a na бү a yire ka ēŋe pəgdire la bilam. Pəgdire gōŋjə la gulsrı la zě'a puam bilam mēňa kɔ'ɔn bɔ'ɔra ba.

Loo yu'vre iyā mam yeti me tı ya lagum la taaba pəgdire n lu ya iyā.

Tı tara tı pvtē'ervm tı: Pəgdire sān ıtla de la pērgre ti бураага la pəka n yeti ba ēŋe pəgdire la lagum bɔna mī.

5) Pəgdire ırgə yel-sela wuu n de kāñkāñe dēnī ba bəna la, ayıla sān ka (pıre) bəna, bēm tı tı wun ēñe?

Pəspəsi: Pəgdire la sān nan ka ēñe

Nēra tā wun gurjə me tı pəgdire ēna kāñ ēñe. La de la gu'usum n gu pəgdire la . Nēr-səba n tā wun gurjə pəgdire de la nēr-bāna wā:

- Pəka bū buraa n ēñe pəgdire tı la dēna pəg-yēñja dia sore tı a looge, tı buraa la yetı a le di pəga, dee tı ēñja la pəspəsi pəka la ka base taaba, pəka la tā wun gu base me.
- Pəka la sān yetı a base buraa la dee ele, buraga la mē tā wun gurjə base me.
- Pəgdire sān ēñe tı la dēna pəgba faa dia sore tı ba looge, tı pəg-kēema la bū pəspəsi pəgsı la sān tara sela n de kaseto pa'ala tı a kɔ'ɔn base me ka bırsa ba yelle, ba tā wun gurjə me yetı a da le di pəga pa'ase.
- Kəm səba yvuma n ka paage bū səba yvuma n paage dee tı ba ba yem ka bəna bū ba zuto ka boe, ba dəgrıba bū nēr-səba n soe ba bırsa la sān ka sake, ba tā me wun gurjə ba pəgdire.
- Yel-səka pəvam, wu mukre pəgdire ırgə, bū buraa sān yetı a di buraga, bū pəka n yetı a ele pəka, la buraa la pəka sān yetı ba ēñe pəgdire dee ba yvuma ka paage wu lɔ̄ la n pa'ale se'em na, porkireenı gu'uri pəgdire la base me.

Nēra sān yeti a gu p̄gdir ırgo base, dēni tı a gulsə gōñç sose perfe bū mēerı sekə n wun ēñe p̄gdir la.

Buraa la p̄ka la n yeti ba ēñe p̄gdir la sān tē'ese tı se'ere īyā tı a yeti a gurñç p̄gdir la dagı sura, ba tarı sore me tāna wun gulse gōñç sose sarıyatda yeti a zagse da kān gu p̄gdir la.

Sarıyatda sān to'oge gōñç la, a tarı la dabsa 8 dee yāña wun lerge se'ere n boe.

Buyi dāana: P̄gidre la sān p̄on ēñe

Nēra tā me wun sose sarıya sc'ona yeti a saam p̄gdir ēna n p̄on ēñe la base tı la vaale.

Nēr-seba n tarı nōore tāna wun sose tı ba saam p̄gdir base tı la vaale de la nēr-bāna wā:

- Buraa bū p̄ka la, bāma nēr-seka n daan ka sake tı p̄gdir la.

Makre: Wu p̄gdir sekə ırgo n doose la p̄ergre la, bū p̄ka la buraa la ayıla sān bāñe tı ēña sura la bū ēña p̄ga la svge ēña la sela n de kāñkāñe.

- Buraa bū p̄ka n ēñe p̄gdir tı la dēna p̄g-yēña p̄gdir sore tı ba looge, tı buraa la le yeti a di p̄ga, dee tı ēña la p̄spsosı p̄ga la ka base taaba, p̄ka la tā wun botı ba saam p̄gdir la base me tı la vaale, la sān dēna la p̄ka la n base buraa la dee le yeti a ele, buraa la mē tā wun saam base me tı la vaale.

- Dōgrıba bū seba n tarı nērba bisra ba yelle n ka sake tı ba kōma ēñe p̄gdir, ba yvuma n ka paage īyā, la p̄ka la sān tara

la puure ba ka le tāna wun sose tī ba saam pōgdire la base tī la vaale.

- Yel-seba puam, porkireeri tā me wun sose saam pōgdire base tī la vaale, makre: Wu la sān dena buraa n yeti a di buraa, buu pōka n yeti a ele pōka.

6) Pōgdire sān ēŋe ba'ase, pōka, la buraa tēŋasvka yel-narsōm, la yel-pērgrisi bāna n de ba ita?

Pōgdire botū yel-narsōm nōoore bāna wā n sēna:

- La de la pērgre bō ba tī ba vōa la taaba, la sān āna yēlum buu la de la toogo ba lagum teble taaba.
- La de la pērgre tī pōka la bōta buraa la mā'a, tī buraa la mē bōta pōka la mā'a. Pērgre ēŋa tarī vōore bō la pōka la buraa la wuu.
- La de la pērgre bō buraa la pōka la wuu tī ba lagum po dīkra ba nu'ugo sela bīrsa ba yire yelle. Ba nēra woo itī mase wu ēn tarī se'em. Makre: Wu dia da'aga, futo, tūm, kōma karēŋre ligri, deto haare yelle, la bōnō baseba ligri yva yelle, halı ken we'esa.....

Tī luke bāŋe tī: Fu po ēŋe fu nu'ugo sela yire bīsga yelle puam, la kō'cn ka dena ligri bō'a mā'a yelle. Pōka buu buraa la sān ka tōnna ligri tōone ka dīkra yōorō, dēnī a tī a bīrsa yire la puam tōoma yelle n de a nu'ugo sela tī a po ita.

- La de la pērgre tī ba nēra woo sōjra a tadāana a yel-pakrē wakatē. Makrē: wū la sān dēna bā'a wakatē, tōoma ka'alum wakatē, halı ken deege..
- La de la pērgre bō pōka la buraa la tī ba po lagum bīsra kōma la dia yelle, tibra ba, yōora ba karēnjre ligri. Dēnt tī ba sake taaba dēna nō-yēnnē bīsē ba kōma la yelle.

Pōgdire botū narsōm nōore bāna wā n bōna:

Pōka la buraaga la ba woo tarī sore mē tāna wun looge tōon-sēka tī ēnja boorū, tī la ka dēna pērgre tī a tadāana la bō ē sore. La tōone la sān wun dēna sela n kān āna sōjra bō yire la nērba (ba vōm puam), a yēma la tā mē sose sariyaditayetī a da base tī a ēna la tōm tōone la.

- Ba wuu tarī sore mē tāna wun to'oge gōñjō tara ba ligri sēnna bījra bānkum, tī la kān doose la ēna dāana la bō sore (tī'ige a nu'ugo). Makrē: Sēñē bānkum ka bījē a ligri, sēñē ka yese a ligri, bu sēñē ka sose sānnē, ken dee..
  - Pōka tarī sore mē tāna wun dīkē a sura pōte.
- Makrē: Gulse a sura pōte la a mēnja pōte ēnje a karāntiti(nēnja gōñjō) zuugo.
- Satēna sān ele Burkīna nēra bu sān di Burkīna nēra, a tarī sore mē tāna wun lebge Burkīna tēñambia.
  - Pōka la buraa la wuu lagum tarī nōore mē la deego sēka tī ba looge tī ba kē'era mī na, la lōg-sēba wuu n boe mī na.

Makre: Pōka la ayila mā'a buı buraa la mā'a ka tā wun wa isge koose deego la, dīke ē bō nēra, dīke haage, buı dīke ē bō sāngīna to'oge sela, buı ēnje sela ayēma, sān dagna tī ēna dāana la mi tiire me dee sake, baa tī deego la sān **dēna** la ēnja mēnja mā'a n soe ē.

- Pōka buı buraa la tarı sore me wun looge a yem yeti ēnja mā'a n wun dīkra a ligri bīrsa yire yel-sēba n de kāŋkanje la.

La sānnē sān wa kē mī, la dōgī la bāma bayi wuu yuugo.

7) La pōka buı buraa la sān wa ka sakra yel-pērgre bāma, fu ıtı la wāne?

- Pōka buı buraa la tā me wun sēnje ka yē sarıyatitatı ba lagum sōse yē yelle la tum tī ba nōore mase taaba.
- Ba sān ka mase taaba, sarıyatitala tā wun ēnje la wāna:
- A botı pōka buı buraa la, sekä n koje la tōoma ke'ema yesra a yċċra bō'ra ēna dāana la n ka koje la.
- A bō pōka buı bura la n boorı tī a yese deego la puam fōrge la nōore (la sān dēna wu pōg-sēba tī ba sırba wē'erı ba la).
- A għixje sekä n ka tarı buvra la, tī a da koose bōntarsōm na baseba.

Sakre sān ka bōna yel-pēgrisi la puam, la tā me wun botı ba base taaba buı ba welge taaba tē'eser bise.

**Tū tara tū putē'erum tū: Pōka la buraa la dēnī tū ba sōjra
taaba bīsra bāma n wun tara ba yire la se'em, dee sōsra
la taaba looge yem bīsē ba yire la yelle n wun dēna se'em.**

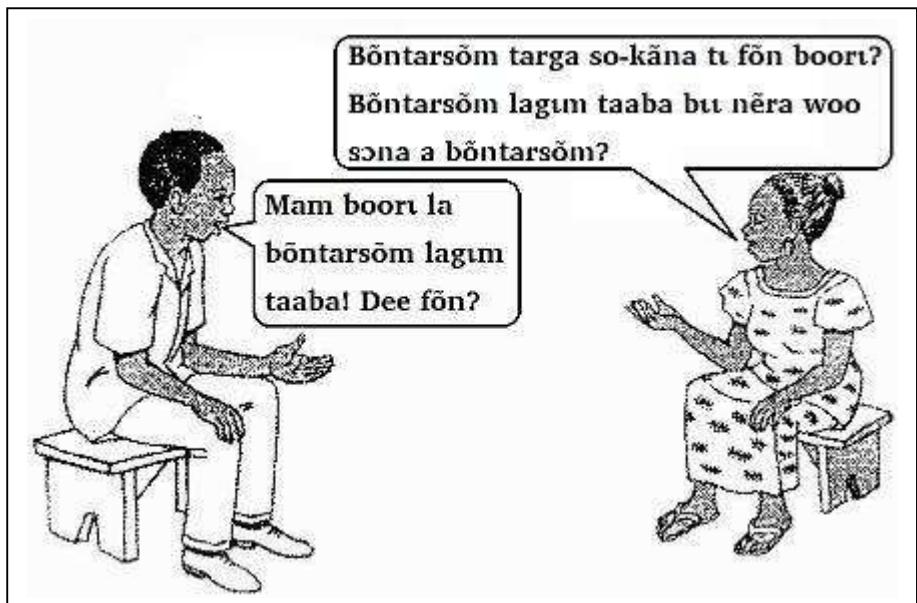
Sugun 2

**Pøgdire dõma bõntarsõm, la ba sãma
targa sœa buuri**

1) Pøgdire dõma bõntarsõm, la ba sãma sœa de la bẽm?

Lan dẽŋe pøka la buraa la pøgdire ɪrgo, ba nëra woo daan tarı la a mëŋa bõntarsõm. Makre: Seka daan tā wun tara deego, weefo, walst, ligri, la bõnɔ baseba. A tā me daan tara sãma, makre, wu a daan sän to'oge la sãma mẽ deego la.

Ba pøgdire la puam ba tā me wun le yē bõntarsõm baseba tı ba mëŋa da, nëra n ki dee tı ba nōon to'oge, bu ba to'oge la bɔ'ɔsum, halı la bõnɔ baseba. Ba ken tāna me wun to'oge sãma. Pøgdire dõma (pøka la buraa la) bõntarsõm, la ba sãma targa sœa de la buraga, la pøka n looge yem mase taaba tı ba tara ba bõntarsõm, la ba sãma se'em, ba pøgdire la puam, la ba sän wa welge taaba wakate ba wun pu ba se'em(welge taaba tẽ'esë bise wakate, wakate sekä tı ba wun base taaba, bu ayila sän wa ki poorum.

Tū tara tū putē'ervum tū: Tū lōo la bō pōgdire dōma sore mē tū
ba tāna wun dējē mase taaba looge pōgdire dōma
bõntarsõm targa so-seka tū ba boori dee nan ka ējē pōgdire.

**2) Pōgdire dōma bõntarsõm la ba sāma targa
so-bāna buuri tū lōo la pa'ale tū buraa, la pōka
la tāna wun dōlla?**

Lōo la pa'ale la pōgdire dōma bõntarsõm la ba sāma targa soa
baseba, bāma n wāna:

- **Lagim naage bõntarsõm wuu taaba:** Ēna wā puam,
bõntarsõm seba tū pōka, la buraa la wuu daan pōn tara dee nan

ka ēŋe p̄ogdire, pa'asə la tarsōm səba tı ba yāŋa yē p̄ogdire la puam na, lagum naage taaba dēna la ba wuu n lagum sɔna.

- **Lagum naage l̄ogr̄ taaba:** So-ēna puam, l̄ogr̄ wuu tı ba yē dee nan ka ēŋe p̄ogdire(mõnteerı, kut-weefo, piisi, dvk̄ bıu yoore, walst, ken dee...pa'asə la l̄og-səba tı ba yē p̄ogdire la puam n de l̄ogr̄ bıu n dagı l̄ogr̄(deego l̄ogr̄ bıu deto) de la bāma bayi n lagum sɔna. Dee la sān dēna deto la yiε, bõntarsōm səba n ka tā wvn tarı fōrge (wv)vat̄, weeljō zē'a, halı ken dee...tı nēra woo daan tarı dee nan ka ēŋe p̄ogdire la ken dēna la nēra woo n soe a bōn̄.

- **Bōsōm sela tı ba yāŋa yē la:** So-ēna wā lan p̄ose ba p̄ogdire la daare, bõntarsōm səba tı ba yāŋa yē de la bāma bayi n lagum sɔna. Bõntarsōm səba tı nēra woo daan tarı dee nan ka ēŋe p̄ogdire la de la nēra woo n ken sɔna a bōn̄.

- **Bõntarsōm welgre:** Loo ēna puam, nēra woo n soe a bõntarsōm la a sāma tı a daan tarı dee nan ka ēŋe p̄ogdire, la ēn ēŋe p̄ogdire dee tara səba la.

3) P̄ogdire dōma bõntarsōm la ba sāma targa sore loore tı la wāne?

Tı bāŋe tı:

P̄ogdire dōma səba n tarı sore tāna wvn looge p̄ogdire p̄ogdire dōma bõntarsōm la ba sāma targa sore doosgo səka tı bāma boorı de la p̄ogdire dōma səba n looge yem tı la dēna p̄og-yēŋa

dia la mā'a. La sān dēna nēr-sēka n looge pōgba faa dia la, lōc la mukri ba yeti ba doose bōntarsōm welgre sore la.

Pōgdire dōma bōntarsōm la sāma targa sore buuri de la bayi:

Pōspōsi: Pōgdire dōma la bōntarsōm welgre sore

Bela de la wakate sekā tī ba daan iti pōgdire gōnnō lagsra la tī ba daan wun yele perfe bū mēeri n wun ēnje pōgdire la. Wakate ēnja, perfe bū mēeri wun gulse pa'ale ban looge so-sēkaba pōgdire la puam.

Buyi: Pōgdire dōma la sān bōcra la sore buuri ayēma n dagi bōntarsōm welgre sore.

So-ēnja puam ba wun sēnje la noteeri zē'am tī a ēnje gōnō n pa'alī bāma n tōge ku looge yem bōcra pōgdire dōma bōntarsōm la ba sāma targa so-sēka.

Seba n yeti ba ēnje pōgdire la tarī sore me tāna wun wa teege bāma n daan looge pōgdire dōma bōntarsōm la ba sāma so-sēka la me dee tī pōgdire la daare nan ka paage.

Ba pōgdire la sān ēnje yuvuma poorum, ba tā me wun mase taaba teege ba bōntarsōm, la ba sāma targa so-sēka tī ba daan looge la. Ban tōge ku bōcra pōgdire so-sēka gōnnō wun dēna la faa, tī ba dīke ayūla pa'ase pōgdire urgō gōnnō la le.

4) Pəgdire dōma sān ēñe pəgdire dee ka dēñe looge ba bōntarsōm la ba sāma targa sore n wun doose se'em, bēm tī ba ıtī?

Pəspəsi bōnɔ: La sān dēna pəg-yēña dia sore tī ba looge: Lōc la mukri me tī ba **bōntarsōm seba tī ba yē ba ba pəgdire** la poorum na wuu de la bāma bayi wuu n soe.

Buyi: La sān dēna la pəgba faa dia sore tī ba looge: Lōc la pērgrī ba me tī la dēna **bōntarsōm welgre sore** tī ba dīkri. Bōn-ēña puam, nēra woo n tarī a bōntarsōm ita ēn boori se'em, la dēnī tī nēra woo tīsra a nu'ugo sela tī ba tara bīsra yire la yelle.

5) Pəgdire dōma bōntarsōm la ba sāma targa sore ırgɔ ba'asrı la wakate kāna?

Yel-sela n botı pəgdire dōma tarsōm la ba sāma targa sore ırgɔ ba'asra de la bāna wā:

- Pəgdire n saam base tī la vaale
- Pəgdire dōma bōntarsōm la sāma targa sore teere
- Pəgdire dōma sān base taaba bū sān welge taaba tī ba tē'ese bīsε
- Pəgdire dōma nēra ayıla sān kūm

La sān wa dēna bela, ba putı bōntarsōm na me

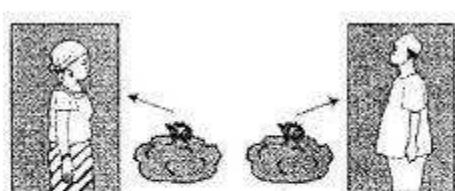
Pəspəsi bõnɔ:

La sān dēna la lagum naage bōntarsōm wuu taaba la tū la wāna:

- Ba dēŋe kāala la bōntarsōm la sāma(bōntarsōm la sāma n boe wuu). - Sāma yva
- Sela n deege la, ba dīkē pūta la buraa la pōka la wuu tī la zōnna taaba

Buyi bõnɔ: La sān dēna la bōntarsōm welgre sore, nēra woo to'ori la a bōntarsōm.

Bōntarsōm sān bōna tī ba ka mina nēr-seka n soe ē, bu la sān dēna bāma bayi n naage taaba da sela, ba puti ba me tī la zōnna taaba.

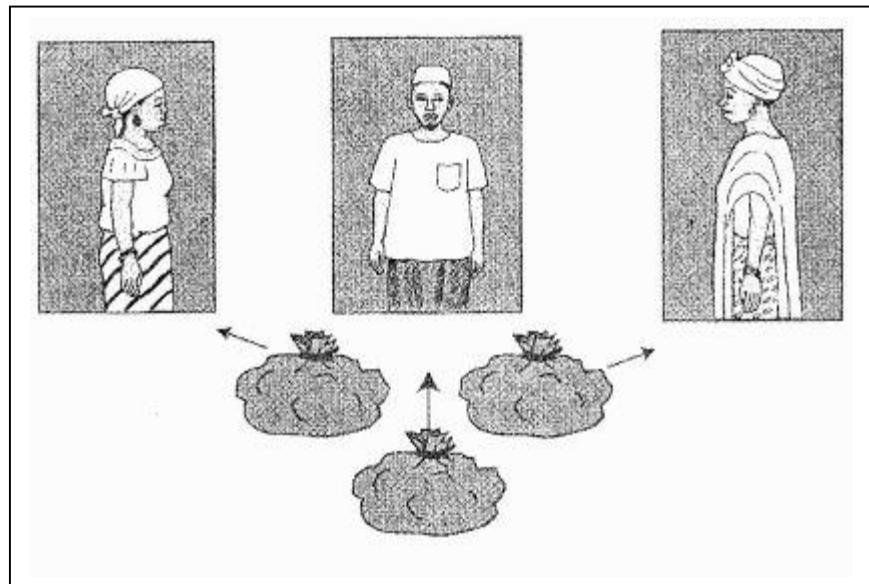

Pəgdire dōma wā looge la
bōntarsōm welgre sore

Pəgdire dōma wā looge la
bōntarōm yāja lagum naage
taaba sore.

Tī tara tī putē'erum tī: La sān dēna pəg-yēŋa dia sore
loore, pəgdire dōma tara sore me tāna wūn looge
bōntarsōm lagum naage taaba sore bu welgre sore.

Ti tara ti putē'ervum tu: La sān dēna la pōgba faa dia sore,
lō la pērgrī ba me ti la dēna bōntarsōm welgre sore.

Sugulum 3

Pōgdire dōma base taaba

1) Pōgdire dōma base taaba de la bēm?

Pōgdire dōma base taaba de la tā'ree ti lō bō pōgdire dōma ti ba tāna wun base ba pōgdire dee ken vōa, se'ere sān bōna īyā. Dēni ti pōka la buraa la sose sariya dia zē'a, ti sariyadita tōge fāsge yeti ba base taaba mē.

Tı bāñe tı mēerı bu perfe ka tarı sore tāna wun tōge fāsge botı pōgdire dōma base taaba.

Pōgdire dōma taaba basga de la nēnsı bayi:

- Pōgdire dōma base taaba n doose la ba mēja n lagim bōora basga la, la boori tı la yetı ba wuu n lagim ēŋe nōore aylıa bōora tı ba base taaba.
- Pōgdire dōma base taaba n doose la yetçg-gaasa.

2) Pōgdire dōma base taaba n doose la ba wuu n lagim bōora tı la wāne wāne?

Pōgdire dōma base taaba n doose la ba wuu n lagim bōora puam, pōgdire dōma la n mase taaba sose tı ba botı ba pōgdire la teke.

Bōn-ēŋa puam, dēni tı:

- Pōgdire la yuuge paage yvuma ayi.
- Dēni pōka bu buraa la sırı sake, la boori la yetı dēni tı la dēna ba nēra woo mēja n looge yem sake bōora tı ba base taaba, la ka dēna mukre.
- Pōka la buraa la mase taaba gulse gōŋo pa'ale lan de pērgre tı nēra woo ēŋe se'em ba wun base taaba la poorum.

Makre: Kōma la wun bōna la zē'am, kōma dia ligri(āne n wun yo ligri la? A wun yo la wāne?

Ba bōntarsōm pua, āne n wun yese yire la puam, ken deege..

Ba sān wōm taaba ba'ase, dēni tı ba gulse gōŋo sose sariya-dia zē'am, tı bāma bayi lagim dī'ige ba nu'ugo.

Tı sariyadita wun ba loore loore, selse ba ayıla ayıla, yāňa naage ba taaba lagum selse ba, dee karējē ba gōňč la vēesę bıse.

Sariyaditala dıkri yem loore bāna wā:

1) A wun tōge fāsgę me yeti ba base taaba me, dee botı bakule ka ita ban daan mase taaba tı ba ita sela bāma n wun base taaba poorum na.

2) A sosrı ba me yeti ba le bıse ba gōňč la ke-zē'a bu ke-zē'a na, bōbre sekä, dee yāňa sake.

3) A sān bıse tı lan mase la ēŋe se'em na wuu ka ēŋe ba zōnnō a zagsrı me. Makre: wu ba sān ka mase taaba, bu pōgdire la sān ka paage yvuma ayi.

3) Pəgdire dōma base taaba n doose la yetəg-gaasa ıtı la wāne wāne?

Pəgdire dōma la sān ka mase taaba sake ba lagim base taaba, sekə dāana n boorı ba base taaba la, dēni tı a gvlse gōňo sose sarıya dia zē'am, dee pa'ale bōn-seka īyā n botı ēňa bōora tı ba base taaba.

Yel-seba n tā wun botı pəgdire dōma base taaba n wāna:

- Yalst(pəka la sān ita yalst buı buraa la) ēňe tı la yōsgə nu'ugo(sū-isgre kō'ón isgra nōore faa) sıbgrə(wē'era kūnkūra, pəglunna, tuvərə be'elňa).

- Tōon-gālsı be'esgo(makre: Dā-yūura, tūula, base yire tı a nēňja ka le bōna tōon-seka puam. Makre: Wu a sān base ka bō'ra a nu'ugo sela yire la bısga yelle puam.

- Pəgdire la dōma nēra ayıla sān yese fōrge tı la paage yuvma 4, tı ba ka wōm a dāmne.

- Pəgdire dōma sān welge taaba ba mēňa ba yārə, tı sarıyatitaka bō ba sore, tı nēra woo fōrge sēňe ka bōna a boolum zē'a paage yuvma 3.

- Buraa buraan-bōnč sān ka tara pāňa, a sān dēna kōndəgrə, buı pəka pəg-kōndəgrə tı logtoreyire gōňo sena kaseto pa'ale tı ka tā wun yē bia, bōn-ēňa puam sarıyatitatā me wun zagse ka botı ba base taaba, ēn bıse tı ba yuvma la paage se'em, buı ba pəgdire la yuuge mase se'em na īyā.

Pögdire döma base taaba n doose la yetög-gaasa sore n dollı se'em(wun yě sore sore base taaba) n wāna:

- Seka n boorı tı ba base taaba la wun gulse la gōŋjø pa'ale se'ere n soe tı ēŋja bɔɔra tı ba base taaba la, yāŋja tarı gōŋjø la sēŋjø ka bɔ̄ sariya dia zē'a.
- Sarıyatitala wun zīgę me tı a botı ba naage taaba, tı ba da welge taaba. A zīgę tı a naage ba taaba koje, tı ba ka sake naage taaba, a wun gulse la gōŋjø n de kaseto pa'ale tı ba ba ka mase taaba. Ban ka mase taaba gōŋjø la tı buraa, bu pɔka la n sosrı tı ba base taaba la yāŋja tarı la wōr-sıyoobi tı wun wi ēna dāana la sariya dia zē'am, a wun sose la wisiye yetı a wi ē.

Sarıya dita la sān bıse pögdire basga gōŋjø la vēesę vēesę bāŋję yelle la n de se'em a tā me wun:

- Zagse ka botı ba base taaba,
- Tɔge fāsge yetı ba base taaba, pa'ale sekı n ka tarı būvṛo: buraa la, pɔka la, bu bāma bayi wuu.

Tı tara pvtē'ere tı: Ya sān ēŋjø ya pögdire la mēeri, ya sān yetı ya base taaba, la de la pērgre dēnı tı ya ēŋjø ēŋjø sariya dia zē'am.

4) Pøgdire dõma base taaba poorum, bẽm n ıtu (n boe)?

Pøspøsi: Sùra, la pøga la tẽjasuka

- Pøgdire ka le bõna. Bela boori tì la yetì ba nêra woo tarì sore me tãna wvn wvn le ëñë pøgdire.

Bâma bayi la sãn wa bõora tì ba le vøa la taaba, la de la përgre tì ba le ëñë pøgdire letra.

- Yel-narsõm, la yel-përgre seba tì ba tøge ba yelle tì la tollì la ka bõna,(la ka le dëna përgre tì ba vøa la taaba, dëna ba ita sùra la taaba, ba da ita yalsì, ba sõñë taaba, ken dee..

- Pøka la le tara sore tãna wvn dìkë a sùra yv'vre la dëna a yv'vre, sãn dagna tì sùra la n sake, buì sariya dita n bø ë sore.

- Pøgdire dõma n base taaba la, sekà n di bvvrc la a sãn ka tara tõone wvn tõm yë sela tì a boori (a tã me wvn sose tì ëna dãana la yçora dia ligdi, la boori la yetì deego yva ligdi, dia ligdi, futo ligdi, tibga ligdi, ken dee..) makre: wu nêra sãn ka díkra yçorc, daan te'ege la ëna dãana la.

La yçorc la de la bø gãñë yvuma 3.

- Sekà n tarì bvvrc la tã me sose ëna la tì a yø ë kojre la tì a bott la wõñë ë (nõñç, fare, yel-pakre, la namsgø la ïyâ.

- Pøgdire dõma bõntarsõm, la ba sãma targa sore la ka le bõna.

- La sãn dëna bõntarsõm lagim naage taaba sore tì ba daan looge la, ba putì bõntarsõm na më, dee la sãn dëna bõntarsõm welgre sore, nêra woo tarì la n soe bõn-seka la.

Buvi dāana

Pogdire dōma base taaba n taru yel-sēba sēna kōma la zuo:

- Sūra, la la pōka la ka le vōa la taaba, dēni sariyaditalooge nēr-sēka tū kōma la wun bōna a zē'am tū a bīra ba yelle.

Sariyaditala n wun looge sēka la, a geele bīse la sēka tū a wun looge tū la tara yōorō bō kōma la.

- Sēka tū kōma la boe a zē'am tū a bīra bayelle la, dēni tū a sōjra ēna dāana la po bīra kōma la bō'ra ba dia ligdi.

- Sēka tū kōma la boe a zē'am taru sore mē tāna wun sēnna bīra ba, dee tō'ra ba sēnna a zē'am wakate sēka.

- Baa la ban base taaba la, dēni dōgrība la mase taaba ugra kōma la dee bīra ba bōntarsōm targa yelle, ken pa'ase...

- Yel-se'ere sān bōna n boe tū kōma la ka yōora āna sōja ban boe sēka zē'am na,

sariyadita la tā mē teem ba bō dōgra ayēma, tū baa la sān pōn nare mēnja, a dīke ba bō dōgra yēma, makre: A dīke ba bō ba yaabdōma.

Tū tara tū putē'erum tū: Pogdire dōma base taaba puam, sariyadita la dūkre kōma la bōbla la nēra aylā.

A geele bīse lōra la sēka tū la wun tara yōorō bō kōma la.

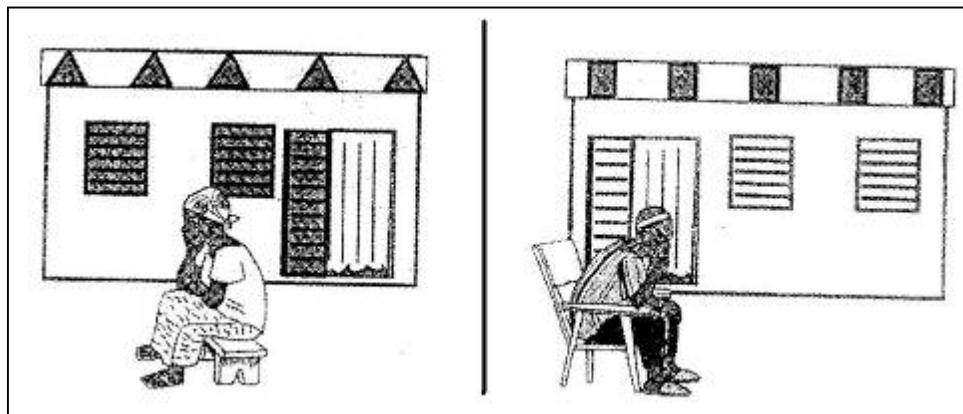
Suglum 4 dāana

Welge taaba tē'ese bīse

1) Welge taaba tē'ese bīse de la bēm?

Pōgdire la sān wa ka sēnna sōŋa, walŋɔ sān wa ka le bōna pōka, la buraa la tēŋasuka, ba tā me wun sose tī ba botī ba base taaba bū ba welge taaba tē'ese bīse.

Base taaba, la welge tē'ese bīse tēŋasuka la de to'ore zo'oge me, la de tī, base taaba pvam, pōgdire ba'ase me, la welge taaba tē'ese bīse pvam pōgdire ken bōna me.

Tī tara tī pvtē'ervm tī: Welge taaba tē'ese bīse de la tā'are tī lōc la bō buraa, la pōka tī ba da le vōa la taaba, dee tī pōdire la ken bōna.

2) Bẽm yel-sabaabõ n tã wun botu pögdiré dõma welge taaba tı ba tẽ'ese bise?

Yel-seba n tã wun botu pögdiré dõma base taaba la, la de la yel-sabaabõ bãma n tã wun botu pögdiré dõma welge taaba tẽ'ese (tı bise zẽ'e-seka n togrı pögdiré yelle la).

3) Tı wun ënjë doose la wãne wãne wun yẽ sore welge taaba tẽ'ese?

Pçspçsi: La ken dëna wu pögdiré dõma n base taaba n ãn se'm na, welge taaba tẽ'ese bise pvam, ya tã me wun mase taaba welge. Mase taaba welge boori tı la yeti lagum ënjë nõ-yënnë welge taaba.

Bela la yi de wu pögdiré dõma n base taaba pvam na, la de ba mase taaba tı nëra woo bãnjë ënjë n wun wa ënjë se'em welgre la poorum(tı bise pögdiré dõma mënja n lagum bçora tı ba welge taaba la zẽ'a).

Buyi dãana

Pögdiré dõma la sãn mase taaba tı ba welge taaba, seka dãana n boori tı a welge la dẽni a gulse gõnj sose sarıyadia so'cna yeti ba welge taaba tẽ'ese bise(welge taaba tẽ'ese n doose la yetçg-gaasa).

La wuu itı wu pögdiré dõma base taaba n doose la yetçg-gaasa pvam na (bise pögdiré n doose la yetçg-gaasa zẽ'a na).

4) Ba sān wa fāsge yeti ba welge taaba tē'ese poorum, bēm n iti tōge?

Pōspōsi: Loo la ka boti pogdire la ba'ase, la de la lan daan pērgre
tū ba vōa la taaba la taaba la mā'a n ba'ase.

Baa la bela, yel-narsōm la yel-pēgrisi la ken bōna me nēra woo
īyā(da yalsi, ba sōjra taaba, pōka la ken tara la a sura la pōte bu
a yv'vre, tū la ken dee...

- pōka buu buraa la sān ka tāna wun diise a mēja, a tā me wun
sose ēna dāana la tū a bo ē dia ligdi, baa la ba welge tē'ese la
puam ba sān tōge fāsge yeti la de la ēja kojre īyā.

- Pōka buu buraa la n sān di bvvrc welge taaba tē'ese la puam, tā
me sose ēna dāana la yeti a yo ēja a kojre la n boti ēja namse
la īyā.

- Pōka buu buraa la daan sān looge ba bōntarsōm lagim naage
taaba sore, lan pōse ba welgre la, la yāja de la nēra woo sōna a
bōntarsōm.

Buyi dāana

Yel-sēba tū welgre la tarı sēna kōma la zuo
Pōka, la buraa la n welge taaba tū ba tē'ese la, la ken ita wu
pōgdire base taaba n de se'em na (bīse pōgdire base taaba zē'a
na).

5) Pögdire dōma n welge taaba tı ba tē'ese bise, wakate kāna tı la ba'asri?

Pögdire dōma welge taaba tē'ese bise tarı la suglum buuri atā

- Pögdire dōma la sān le malge naage taaba, pōka, la buraa la le loora la yem wun voa la taaba letra. Ba ka eerı tı sariyadita bōsore, la de la ba wen yele ē tı a tara tiire.

- La wun doose la pögdire dōma base taaba:

Welge taaba tē'ese la sān yuuge paage yuvuma ayi, pögdire dōma nēra ayila tā me wun sose tı ba base taaba.

La itı wu pögdire dōma n base taaba puam lan itı se'em na.

- Pögdire dōma la nēra ayila sān ki: Ba nēra ayila sān ki, la ba'ase me, pögdire la, welge taaba tē'ese la wuu ba'ase me.

Bōn-ēja puam, sekä n voa la n tā wun di pögdire yel-narsōm bōn-seba tı

la doose la
lōc tı a
mina tiiri
la.

Tı tara tı pvtē'ervum tı: Welge tē'ese bise la puam, lōc la ka botı pögdire la ka ba'ase.

Suglum 5 dāana

Bia dōka so'ore yelle

1) Bia dōka so'ore de la bēm?

Bia dōka so'ore de la dōgum yo'člum n boe bia la a sō, bu ēŋa la a ma tēŋasuka.

Nēra tā me wun dēna bia sō bu a ma.

-A sān dōge bia la pōgdire puam, bu la sān dagna pōgdire puam.

- Lōc sān bō ē nōore, tī a to'oge sōna ugra

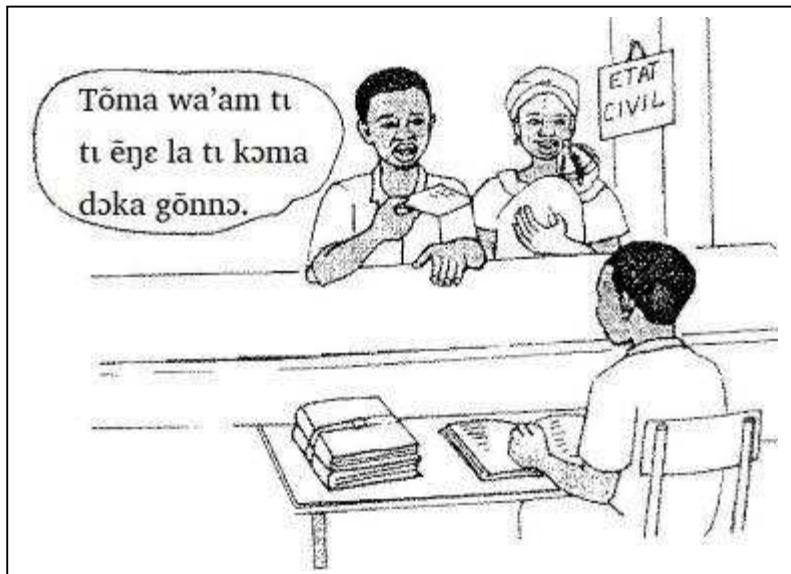
Lan pōse yvvn 1990 salika wōrga dabsa 4 daare, kōma wuu lagum tara la yel-narsōm, la yel-pērgrisi nōore ayula mēŋa ba sō la ba ma zē'am.

Kōma dōka gōnnō urgo puam ba welgrī kōma la sulle butā:

- Kōma n dōge pōgdire puam

- Kōma n dōge dee ba dōgrība ka ēŋe pōgdire la taaba

- Kōma tī lōc bō nōore tī ba to'oge ugra

Tı bāñe tı:

Pəspəsi, bia dəgrıba sān ēñe pəgdirę dee dəge ē, bıı ba ka ēñe pəgdirę dee dəge ē, dēnı tı ba sēñe ka təge pa'ale kūmandı yire bıı mēeri, tı ba ēñe a dəka gōñj, lan pəse a dəka daare teke wōr-siyi 2 puam. A dəka la dabsa sān gāñe wōr-siyi 2, dēnı tı a yele departuma sarıya dia zē'a tı ba ēñe dəka gōñj n de zizema sipeltif (a ırgo doose la sarıya dia).

2) Bia n dəge pəgdirę ırgo puam, a dəka so'ore kaseto ita la wāne a sɔ zē'am.

Loo la yetı bia woo tı ba dəge pəgdirę puam, a sɔ de la a ma sıra, la boorı tı la yetı la de la toogo la buraa ayēma n dagı pəka la sıra tı a wa yetı bia tı a ma ēñe pəgdirę dəge ē sɔ de la ēña.

Yel-səba puam, loo la bɔ'ɔrı buraa sore me tı a tāna wun yetı ēña pəga la bia dagı ēña bia. La de yel-bāna wā ıyā:

- Pəgdirę dōma la sān welge taaba (tı ba tē'esę, ba sān base taaba, bıı nēra ayıla n ki), tı la ka yuuge gāñe wōrsı 10, dee tı bia la yāña dəge bela poorum.
- Ba daan sān welge taaba dee le leme wa bɔna wu nērba n ēñe pəgdirę paalum nanna, dare dəge bia dee tı wōrsı sıyoobi nan ka paage.
- Ba sān bāñe tı pəka la n yōkə bia la puvre wakate la, buraa la daan ka boe yire, a buraaane la sān ki ka tōnna, bıı a sān dena kōndəkre, buraa la ka tā wun dena bia la sɔ.

Bura-seka n wa bɔna yel-bāna wā ayila puam, a tā me wun gulse gōŋjɔ bɔ sariya dia zē'a sose yeti ēŋja dagi pɔka la bia la sɔ. Dēnī tū a ēŋje gōŋjɔ la wōr-siyooobi 6 puam tēka, a kāale lan pɔse bia la dɔka daare, buu a lemño la daare tū a pɔse kāala.

3) Bia sɔ, la a ma sān ka ēŋje pɔgdire dee dɔge ē, a dɔka so'ore kaseto a sɔ zē'am itū la wāne wāne?

Bia sān dɔge dee tū a sɔ, la a ma ka ēŋje pɔgdire, a dɔgum so'ore kaseto ɪrgɔ de la buuri buyi:

- Bia la sɔ mēŋja n wun yeti ēŋja n de bia la sɔ, a tā dēŋje sēŋje mēeri ka yele, dee tū bia la nan dɔge. Tū mēeri dōma bɔ ē gōŋjɔ n pa'alī tū bāma mi a tiire. Bia la sān wa dɔge, a tarī la ba mi tiire gōn-ēŋja we'esa mēeri ka ita bia la dɔka gōŋjɔ.

Bia la sɔ ken tā me tū wakate seka tū bia la dɔge la, a sēŋje ka yele bia la dɔka yelle, tū ba ēŋje bia la dɔka gōŋjɔ pa'ale tū ēŋja n soe bia la. La dēnī tū a mēŋja sēŋje mēeri ka pa'ale tū ba gulse.

Bia la sɔ daan sān pōn ēŋje la pɔgdire la pɔka ayēma dee yāŋja yē bia la, dēnī tū a yele a pɔga la tū ēŋja yē la bia, dee yāŋja tāna wun sake ēŋja n soe bia la, yāŋja tāna wun ēŋje a dɔka gōŋjɔ.

- Sɔ la sān ka sake tū ēŋja n soe bia la, bia la ma tā me wun yele sariyadita, tū a pērge buraa la tū a tē'esē tū la de la ēŋja n de bia la sɔ la tū a bāŋje sake to'oge tū ēŋja n de bia la sɔ.

Sariyaditba la ēn botū ba sēŋje tū logtore n yese zium bise lan de se'em.

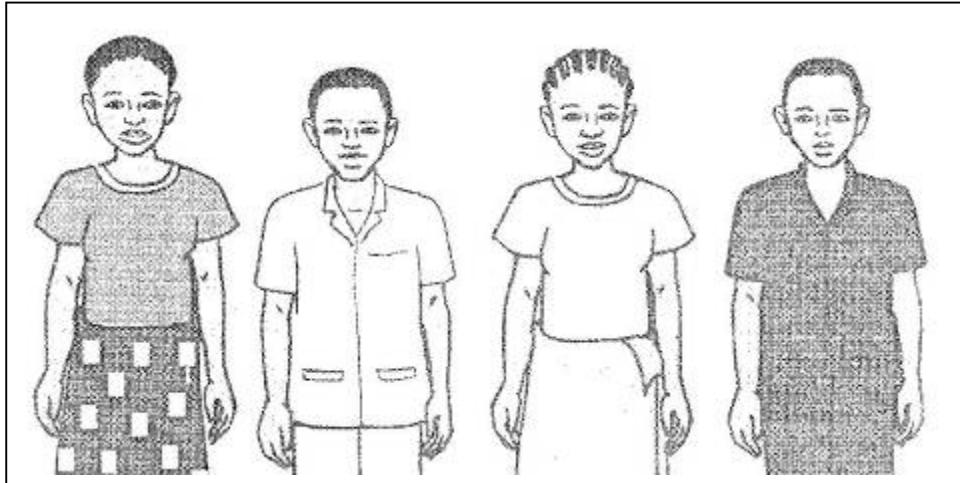
- Bi-seka tı a sō ka sake tı ēŋja bia n de na, bia la sān wa bı paage yvuma 20 a tā wun tōge me la bura-ēŋja yetı a bō ēŋja tā'are tı a tāna vča.

Tı bāŋe tı: La dēŋe tı tı bāŋe bia sō n de seka dee tā'age ēŋe a dōka so'ore kaseto gōŋjō, bia la ma tarı sore me tāna wun sose bura-seba n tā wun dēna bia la sō la (bura-seba wuu n bıle ē, n gā'are la ē a pvvre yōkre wakate la yetı ba yçra ē dia ligri tı a tara bırsa bia la, ugra ē, diisra ē. Bia la ma sān ka sose bela, bia la yvuma sān wa paage 20, a mēŋja tarı sore me tāna wun sose tı ba bıse a yelle. La de la yvuma 2 mā'a teka tı a tarı sore tāna wun sose bela. La ba sān wa bāŋe bia la sō n de bura-seka, nērba base la basrı me ka le yçra, la ba ka tā wun botı ba lebse yo bāma n daan yo lig-seba la.

Ba sān dōge bia pōgdire pvvam, a sān gāŋe yvuma 2, dēnı tı a sō gulse gōŋjō bō sariyadita sose ē yetı ēŋja n de bia la sō, tı wun ēŋe bia la dōka gōŋjō.

Bia tı ba ka dōge pōgdire pvvam dōgvum so'ore kaseto gōŋjō sān ēŋe, nēra tā wun sēŋe sariyadia zē'am ka yetı la dagı bela, nēr-bāna wā n tā wun sī'se:

- Bia la mēŋja
- Bia la ma
- Bura-seka n tē'esę tı ēŋja n sırı de bia la sō la
- Bura-seka n daan n daan sake to'oge tı ēŋja n soe bia la.

Tı tara tı pvtē'ervum tı: Kōma wuu lagum tara la yel-narsōm nōore ayıla mēňa, ba sān dēna pugunto bū bvdimto, ba sān dōge la pōgdire pvam bū ba sān ka dōge pōgdire pvam, ba wuu de la bvyıla.

4) To'oge bia sōna ugra n doose la lōc la nōore de la bēm?

To'oge bia sōna ugra n doose la lōc la nōore de la buraa, pōka bū pōgdire dōma n to'oge bia ēňe tı dēna wu a mēňa bi-dōka, a wun sēňe ka yē la saryadita, tı ēňa looge yem ēňe bia dōgum so'ore kaseto gōňo pa'ale tı ēňa n de bia la sō bū ma.

To'oge bia ugra n doose la lōc la nōore de buuri bvyi: To'oge bia wen ugra, la to'oge bia kō'cn sōna ugra.

To'oge bia wen ugra la puam, bia la kē'erı seba n to'oge ē ugra la yire dögum puam mε, dee ken tara yo'olvum la a dögrıba la mēňja. A yeri tara la buuri bayi.

La to'oge bia ko'cn sɔna la puam, bia la kē'erı seba n to'oge ugra la yire dögum puam la a zēnzōnnɔ sela woo puam, a ka le dēna dögrıba la mēňja n soe ē.

4.1. Bēm bōnɔ n narı dēna nēra ēŋe dee tā'age to'oge bia ugra?

Nēra sān bɔɔra tı a to'oge bia ugra, dēni a ēŋe bāna wā:

- Dēni a yvvma paage 30 la tɔglga(a tā wvn dēna nēra n ele bu n di pɔga, nēra tı a sıra bu a pɔga ki, pɔga la a sıra n base taaba, nēra n de dakōore).
- A kēem sēka tı a yetı a to'oge uge la gāŋe yvvma 15.
- Ba sān dēna la nērba n ēŋe pɔgdire, dēni tı ba ba pɔgdire la yuuge paage yvvma a 5, dēni tı buraa la a pɔga la da dēna nērba n welge taaba tı ba tē'esę, la dēni tı ba nēra ayıla yvvma zo'oge gāŋe 30. La pɔgdire dōma la nēra ayıla mā'a n sān bɔɔra tı a to'oge bia la ugra, dēni tı a yē ayēma la tı a sake dee tı a yāňa to'oge uge.

Nēr-sēka tı ba wvn to'oge uge la mase tı a dena la nēra n de:

- Bia tı ba base
- Bia n de kubga
- Bia tı ba ka mi a sɔ, la a ma

- Bia tū a dōgrība, bu yire sō'cnība sake bō sore tū ba to'oge ugra
- Nēr-sēka tū nēra boorū tū a to'oge uge n wen tara yvūma se'em wuu la zē.
- La a yvūma sān zo'oge gānjé 15 a wūn sake tū ba to'oge ē ugra.

Tū bānjé tū: - Bia tū ba ka mi a dōgrība n de sēba, ba ka tā wūn to'oge bi-ēnjā wen ugra mā'a.

La ka tā tū nērba faa to'oge nēra ugra n doose la nōore wakate ayula.

Bukina nēra tā mē wūn to'oge satēma nēra ugra.

Satēma nēra mē tā mē wūn to'oge burkina nēra ugra.

4.2.Nēra sān bōora tū a to'oge bia uge tū la doose la lōo la nōore, a sore uthi dōlla la wāne ?

Sēka n boorū tū a to'oge bia uge la, a gulsrū la gōnjō sose sariya dia ministri. A dāana sān dēna la bukina faso nēra, a gulsrū a sosgo gōnjō la bō'ora sariya dia ministri.

La a dāana sān dēna la tēn-zānjka (satēma) nēra, a gulsrū sōsra la ministri sekā n māalī (satēma) tēn-zānjsi nērba yelle la.

Dēni tū a tara a sosgo gōnjō la, pa'ase la gōn-bāna wā tū lōo la yele tū la de pērgre tū a (ε) ēnjē pa'ase n wān:

- Nēr-sēka n tarū bia la bīsra sakre kaseto gōnjō.
- Bia la yvūma sān gānjé 15 a mēnjā sakre kaseto gōnjō.
- La sān dēna la nēra la a pōga, a yēma la bō a sakre kaseto gōnjō.

4.3.Nēra n to'oge bia ugra tī la doose la lōc la nōore, bela poorum, bēm n boe (n ıtī) ?

Uka buuri de la buyi, tī ba ırgo dēna to'oto'ore)

- Dēnī ba bōke to'oto'ore ırgo buyi:

Pōspōsi: -To'oge bia sōna sōna fası ugra la p̄vam, sēla woo ıtī wu nēr-sēka n to'oge ugra la n de sēka tī a to'oge ugra la dōgra, la ıtī wu ēnja n de sō-dōka la ma dōka. A ka le tole tara sore tāna wun zagsē yeti ēnja kō'cn ka kān le sōna ē ugra, a kō'cn ka le dēna ēnja bia.

- Lan yi de bela la:

Nēr-sēka tī ba to'oge ugra la to'orī la bura-sēka bū pōg-sēka n to'oge ē ugra la pōte.

La sān dēna pōg-dāana n to'oge ē ugra, la de la sura la pōte tī a pōti.

- Nēr-sēka n to'oge bia la ugra tā mē sose tī ba teege bia la yv'vre.

- Bi-sēka tī ba to'oge ugra la dūkri la bura-sēka bū pōg-sēka n to'oge ē ugra la tēñam-biilum n de se'em na.

- Bia tī ba to'oge uge tarī la yelnarsum nōor-sēba tī sō sēka, bū ma sēka n to'oge uge kōma tarī la.

- Bia tī ba to'oge uge, ēnja la sēba n to'oge ē uge la sisri taaba mē. Ba ka tā wun ele taaba bū di taaba. Le pa'ase, a ka tā wun ēnje pōgdire la a dōgrība la mēnja.

Buyi dāana

To'oge bia wen uge mā'a

La sān dena la to'oge wen uge mā'a, tū bia la ken dena yō'olvum la dōgrība la mē̄ja, la itū me tū la āna wu bia la tarī la buuri (yir-dōma) buyi la.

A tarī la yel-naarsvum nōore, la sela n de pērgre a ita la a dōgrība mē̄ja (zē'am)yire, dee ken tara bela mē̄ja a dōgrība seba n uge ē na (zē'am) yire (La n de a tara bōn-seba, la la ita bōn-seba wuu la, dēni tū a yē ba dee ken tōm a dōgrība bayi la wuu zē'am).

Bela n soe tū:

- A ken tara a pōte la, tū la sān dagna sariyadita n wa looge yēm yetū a ka tā wun ēñē bela.
- A tarī sore me tāna wun sc̄cge sc̄na a sc̄ seka n uge ē, bu ma seka n uge ē, la a dōgrība la mē̄ja bōnō.

A sān bōra sōñri, dēni tū a dōgrī-ugrisi, la dōgrība la mē̄ja sōñē.

- (A ka tarī sore wun ēñē pōgdire la dōgrī-ugriga, la dōgrība la mē̄ja nēra).

Yel-seka puam, yel-ure baseba n ka ān sōñja īyā tā me botū ba luke (to'oge) bi-seka tū ba wen tara ugra la lebse.

Makre: Seka n to'oge ugra la yel-ure n ka ān sōñja īyā, bu seka tū ba to'oge ugra la yel-ure n ka ān sōñja īyā.

**5) Bia dōka so'ore kaseto pa'algo pvam, la sān dēna
fu mēnja bi-dōka, bii fu to'oge me ugra, yel-seba n
sēm a poorum na de la yel-bāna?**

Dōka yo'olvum botı yel-pērgrısı bayi n sēna:

Bia la dōgrıba n tarı nōore ba kōma la zuto, la, la de pērgre bō
ba tı ba lagum bıse taaba dia yelle (ba uge kōma la, tı kōma la
mē bıse ba dia yelle).

Pəşəpsisi: Dəgrıba la n tarı nőore koma zuo.

La de la nőor-seba, la sela n de ba ita wuu tı dəgrıba la tarı ba ba koma seba n ka bı paage zuo, la boori tı la yeti koma seba n ka paage yuvuma 20.

La de la nőor-bāna wā tı dəgrıba la tarı ba koma la zuo.

Ba tarı nőore me tı ba gu'ura ba koma la, dee dəna pērgre tı ba botı ba kē'era, ba sān yese dee ka sose sore, ba pērgre ba tı ba leme wa'am yire.

- Dəgrıba la tarı nőore me tı ba pigra ba koma la, bırsa ba yelle, bırsa ban dollı nēr-seba, ban senni zē'a, la ba lemjo.

La ba mina koma la n itı se'em tiire, tı nēra sān wa ele se'ere tı ba tā'age lerge(Makre: Bia la tā wun ēŋe se'ere me, ba keegę ē yeti a yo, yāŋa wa'am wa dıke mēegę fɔ, tı la dare fɔ).

- Ba tarı nőore me tıba uge ba, la de la pērgre bō dəgrıba la tı ba zāsum koma la tı ba vɔa vɔm sōŋɔ, mina sela n ka de ba ēŋe.

Tıba sān ēŋe sela n ka ân sōŋa tı ba dölgę ba tubre.

Dēni tı dəgrıba la mōrge tı koma la dəna koma kirku (tara yel-irę sōma).

Āne n de a tara dəgrıba la nőore koma la zuo?

Sō la ma la sān ken vɔa, la de la bāma bayi n lagum tara nőore koma la zuo, la sān dəna tı ba ēŋe la pəgdire la taaba.

Bela, yelle sān bɔna, dēni ba zī're sōsə mase taaba bāŋe sela n de kāŋkāŋe nara ba ēŋe koma la īyā.

Dəgrıba la bayi sān ka bɔna la taaba, la de la nēr-seka tı ba dıke koma la gu'ule ē na n tarı nőore koma la zuo, dee tı ayēma la dɔlla poore kékra bırsa.(Makre: La sān dəna tōone n tarı yōorɔ,

wu a sān yeti a koose la bia la bōntarsōm n de bia la bōnō, dēni tī a soke nēra ayēma la bāŋe ēŋa n boori se'em).

Bia la dōgra ayila sān ki, la de la sēka n vōa la n tarī nōore bia la zuo.

La dōgrība la bayi sān lagum ki, la de la sō la ma la dōgrība n wun lagse taaba zī'ire sōse, yāŋe looge nēra n wun bīsra ba bia la yelle. La nēr-ēŋa sān yeti a ēŋe sela, dēni tī a sēnna sōkra yiē bāma dōma bāŋe bāma n mē boori se'em.

Dōgrība nōore tōnnī la bia n ka bī paage (yvuma 20 zuo) , a ka tā wun bīse a mēŋa yelle, ba ε kē'a zē'a bō, tūbra ē, diisra ē, bō'čra ē futo, halı ken dee we'esa..

Ba kentara nōore me a bōntarsōm zuo.

Bōn-ēŋa pūam, dōgrība la n tarī bia la bōntarsōm bīsra, tara ba tōnna, la dēni tī a sān wa bī paage, ba kēkē pa'ale ē bāma n tōm se'em.

Buyi dāana: La de la pērgre tī ba lagum bīsra taaba dia yelle.

Bia sān paage yvuma 20, sela n weege ēŋa la a dōgrība la tēŋasuka de tī la lebge la pērgre bō ēŋa la a dōgrība la tī ba lagum bīsra taaba yelle.

La boori tūla yeti la de la pērgre bō dōgrība la tī baa kōma la sān bī paage dee ka tāna wun diise ba mēŋa, ka tāna wun yē kē'a zē'a ba mēŋa, ka tara fuugo wun ye, ka tāna wun tibē ba mēŋa, kō'čn dee we'esa...

Dee tū la ken dēna pērgre bō kōma la tū ba mē btse ba dōgrība yelle, bō ba sela tū ba boorī.

Tū tara tū putē'erum tū:

Tū kōma n ka bī paage yelle boe la dōgrība la zuo, ba sān wa yeti ba ēnjē sela, dēnī ba soke ba dōgrība la.

Sugun 6 dāana

Bɔ'ɔsʊm

1) Bɔ'ɔsʊm de la bẽm?

Nēra sān tara bɔ'ɔsʊm (Makre: kut-weefo, walsi, pesgo, weeljo zē'a, yire, ken deege), lōo la bɔ'ɔri ē sore mē a tāna wun dīke ē ēñja ēñja n boori se'em. A tā wun dīke ē koose, a ken tāna wun dīke me haage, buu a dīke ē bɔnēra zāñja.

Nēra sān kɔ'ɔn looge yem dīke sela bɔ nēra, ba wi'iri bela tī bɔ'ɔsʊm. Bɔ'ɔsʊm na bɔ la nēra la n ken vɔa wakate sekla la. Tī sekla n to'oge bɔ'a la n yāñja n kɔ'ɔn sɔna bōnɔ la.

2) Āne n tā wun bɔ bɔ'a (Fu sān bɔɔra tī fu bɔ nēra bɔ'ɔsʊm, bẽm mēñja tī fu wun ēñja deege) ?

- Dēni tī sekla n yeti a bɔ la dēna bōnɔ la dāana.
- Dēni tī a tara wu yuumma 20, a dēna nēra tī a yem boe (, n mi a nēñja), a da dēna zɔlgɔ buu yalma, (Makre: Bia buu zɔlgɔ sān bɔ bɔ'ɔsʊm, la ka taru vōore lōo puam).
- Dēni tī a da dēna tī ba di a sariya yeti a pilim na gɔmna ligri buu a di la gɔmna ligri tī la ka doose sore bōntarsa.

- Dēnī bo'a la dēna a mē̄ja yem-loore, da kān dēna ba muke ē me tī a bō, baa lan wen dēna se'em wuu, la da dēna ba pā'ase ē me, bū ba muke ē me.

3) Seka n to'ori la, bēm mē̄ja n de a ē̄je (Āne n tā wun to'oge bō'csum ?

Seka n to'ori bō'csum na tā me dēna buraaga bū pōka, bū sulle nērba, (Makre: Lagum-taare nērba, anaanōore dōma, bōbga tōone, kō'cōn we'esa...).

La sān dēna nēra n to'ori bō'csum na, dēnī tī a bōna, a vōa wakate sekā tī ba bō'cōri ē bō'csum na.

La bia tī a ma tarī a puure tā wun to'oge bō'csum me, sān dēna tī ba dōge ē, tī a vōa me.

Dēnī tī bō'cra, sekā n bō'cōri la tōge gākē pa'ale lan de se'em sō̄ja, tī ba bāñē nēr-sekā bū sulle s'eka n de a to'oge bo'obo la (Makre: A adersī n de se'em: Dēnī ba tōge tī la dēna yetōga tī nērba wuu tāna wun wōm a vōore, wu wāna: "mam sō , " "mam kōma",

"mam pōga", ken we'esa...) Dēnī tī nēr-sekā n yetī a to'oge bo'obo la sake. A sān zagsē, bō'a kai.

4) Nēra sān bōora tī a bō nēra sēla n ka tā wūn tarī fōrge, sore doosgo kāna tī a wūn doose?

- Nēra sān bōora tī a bō nēra bō'csum n de sēla n ka tā wūn dīke fōrse, tī la sān dēna wūn zē'a, bu yire, la de la a sēnē gōmna pān-sō'cni ba zē'am tī ba gulse bōnō la nde sēla la bō'a gōnō bō ē, tī la dēna kaseto.

La tā me wūn dēna noteeri n tōonni tōon-ēja la zē'am, kūmandō zē'am, perfetūri, mēeri, bu polusi zē'am, kō'cn ken wē'esa...).

La sān dēna la lōgrō baseba bō'a(kut-weefo, ligri, futo, piisi, ken pa'ase..) bō'csum na n doose se'em wuu la tarī vōore me.

La nēr-sēka n to'orī bo'obo la, la sān dēna tī a teege sēka n bō la yv'vre ēnē a mēnē yv'vre, la narī me tī bō'a la doose la gōnō gulsgō.

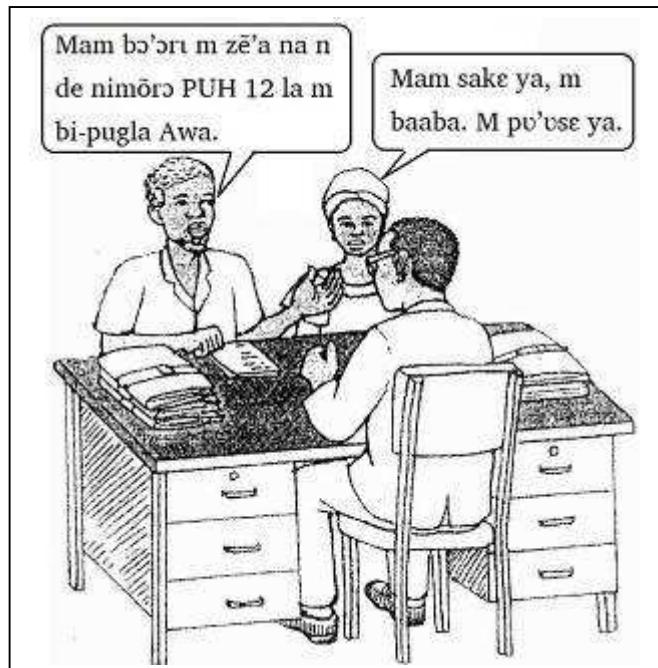
5) Fu sān bō nēra bōnō, fu tā wūn le to'oge ē me buī?

La sān dēna sēla n narī, fu sān dīke sēla bō nēra, la de la wakate wuu ūyā, fu ka le tāna wūn luke.

La (bōnō baseba)wakate sēka lō la bō'orī sore me fu tāna wūn le leme a zuo(to'oge fu bō'csum na.

Pčspcsı: La sān dena tı sekə n daan bō bo'obo la pa'ale ēŋa n boorı tı la ēŋe se'em mε, dee tı sekə n to'oge la ka dīke ēŋe bela, wakate ēŋa, sekə n bō la tā wun luke a bō'csvm mε. (Makre: Wu anaa-nōore dōma sān to'oge ligri tı ba mē karēndeego, dee yċċlum dīke ligri la mē deego bō nēħadāana(pırsidā). Nēr-seka n bō ligri la, tarı sore mε tāna wun botı ba lebse ē a ligri la.

Bv yi dāana: Sekə n to'oge bō'csvm na sān zıgra mε tı a ku sekə n bō ē na, bu a sān wē ē mε, la a sān pċlum ē mε, bu a sān nasra mε dee tı a ka sōŋe ē, bō ē dia, la a sān ka tibę ē (ken pa'asę)

Tı ēŋe tı pu'vtē'ervm tı: Bō'csvm wuu n ka tā wun dīke fōrge(n de zē'estı, la yię, dēnı tı ba sēŋe kūmandɔ zē'am ka gulg gōŋjɔ n de kaseto.

Sugun 7

**Nēra n boorı tı ba nōon ēŋe se'em a kūm
poorum (Nēra ba'asgɔ kōa)**

**1) Nēra n boorı tı ba nōon ēŋe se'em a kūm
poorum kaseto de la bēm?**

La de tı nēra woo tā me wun dēŋe pa'ale ēŋja n boorı tı ba nōon
puı a bōntarsōm se'em ēŋja kūm poorum, dee nan ka ki. La de la
bela tı ba wi'iri tı (testama) nēra n boorı tı ba ēŋe se'em a kūm
poorum kaseto gōŋjɔ.

Nēra n boorı ba nōon ēŋe se'em puam, a sān bō nēra sela, la de
la a kūm poorum, tı sekə n to'ori la wun to'oge bō'csuṁ na sōna.

**2) Āne n tā wun ēŋe nēra n boorı tı ba ēŋe se'em a
kūm poorum kaseto gōŋjɔ?**

- Sekə woo n boorı tı a ēŋe ēŋja n boorı tı ba ēŋe se'em a kūm
poorum kaseto gōŋjɔ, dēni tı a bı paage yuuma 20,

la a dēna nēra yem n boe, mina a nēja(Makre: Bi-pika n ējē n boorū ba nōon ējē se'em a kūm poorum kaseto gōjō la ka tarū vōore. Nēra n boorū se'em a kūm poorum kaseto, dēnī tī a ējē la yemleego, tī la dēna yem-loore, tī mukre da bōna mī. Dēnī tī a mina ējā n itī se'em, la boorū tī la yetī ba ka ējē ē pāja, la de se'em wuu ba ka pā'ase ē tī a ējā kaseto gōjō la. Bō'csuṁ kaseto gōjō la ka de a ējē tī bōntarsōm bō'csmō la gānna sekā n yetī a bō la tarsōm puvska.

3) Āne n tā wun to'oge nēra n boorū tī ba nōon ējē se'em a kūm poorum kaseto bō'csuṁ?

Sekā n to'orū nēra n boorū se'em a kūm poorum bō'a tā wun dēna la buraaga bu pōka a mēja bu sulle(Makre: Lagumtaare dōma, gurpma, surwusi tōoone, ken pa'ase..).

La sān dēna nēra mēja, dēnī tī a vōa sekā n bō ē na kūm wakate, la boorū tī la yetī, a da dējē ki dee sekā n yetī a bō ē na. Dee bia n ken bōna a ma puurum, ba sānwa dōge, tī a sān vōa, a tā me wun to'oge nēra n boorū se'em a kūm poorum kaseto bō'csuṁ. Dēnī tī ba tōge gāke gulse tī la dēna vēelga tī la kān wa dēna nōke'ene bō nēr-seka n de a to'oge bo'obo la. Makre: Ba pa'ale n de nēr-seka, ēn boe zē'a, n ān se'em, ba gulse tōge welge tī la dēna vēelga, tī nērba wun bājē lan de se'em fasī: Mam sō, mam kōma, mam pōga, ken we'esa..

Nēra n boorı tı ba ēŋe se'em a kūm poorum dāana mēja

kūm poorum, nēr-sēka tı a pa'ale yetı a to'oge bō'a la tarı sore
me tāna wun sake, bu zagsə.

A sān sagse, bela la yāŋa de la nēr-sēba tı a bō nōore yetı ba
nōon to'oge la, bu sēba n wun nōon sōna la n to'ori sōna.

4) Nēra n boorı tı ba nōon ēŋe se'em a kūm poorum kaseto la ıtı la wāne?

Nēra sān looge yem bōora tı a ēŋe ēŋa n boorı se'em a kūm
poorum kaseto gōŋo, a tā wun ēŋe la sugun nōore faa.

Pəspəsi: A dāana mēja tā wun gulse me. Dēni a gulse daare la,
yvunę la, wōrga la ēŋe mī, dī a nu'ugo bu siiye a nu'ugo, ε zē'a
bīŋe, bu a tarı ē sēŋe (kūmandō surwusi tōone) nēr-bōbga pān-
sō'cniiba zē'a ka tise tı ba to'oge bīŋe.

Tı a sān wa ki, tı ba tā'age yē ē dīke.

Buyi dāana: A tā me wun sēŋe ka tōge bō (kūmandō) surwusi
pān-sō'cniiba(makre: Nōteerı, sarıyadita, gerfie, perfe tı ba gulse
gōn-ēŋa bīŋe). A sān ka mina karēŋre bu gulsgo, dēni tı a tara
kaseto dōma ba 2 yvuma n gāŋe 20 pa'ase sēŋe.

Butā dāana: A tā me tı lan dēŋe a kūm, a wi gōmna pān-
sō'cniiba(makre: nōteerı, sarıyadita, gerfie,perfe,komseerı..)
bu buuri sō'cniiba(naba, kēma... pa'ase la kaseto dōma ba 3, tı ba
2 dōma la dēna a yire nērba, tı a tōge bō ba, ēŋe ēŋa n boorı tı
ba nōon ēŋe a bōntarsōm na se'em a kūm poorum.

**5) Nēra sān ēñe ēñ boorū tū ba ēñe se'ēm a kūm
poorūm kaseto gōñjō ba'asē, a tarū sore mē tāna
wūn le (teege) luke nōore bū?**

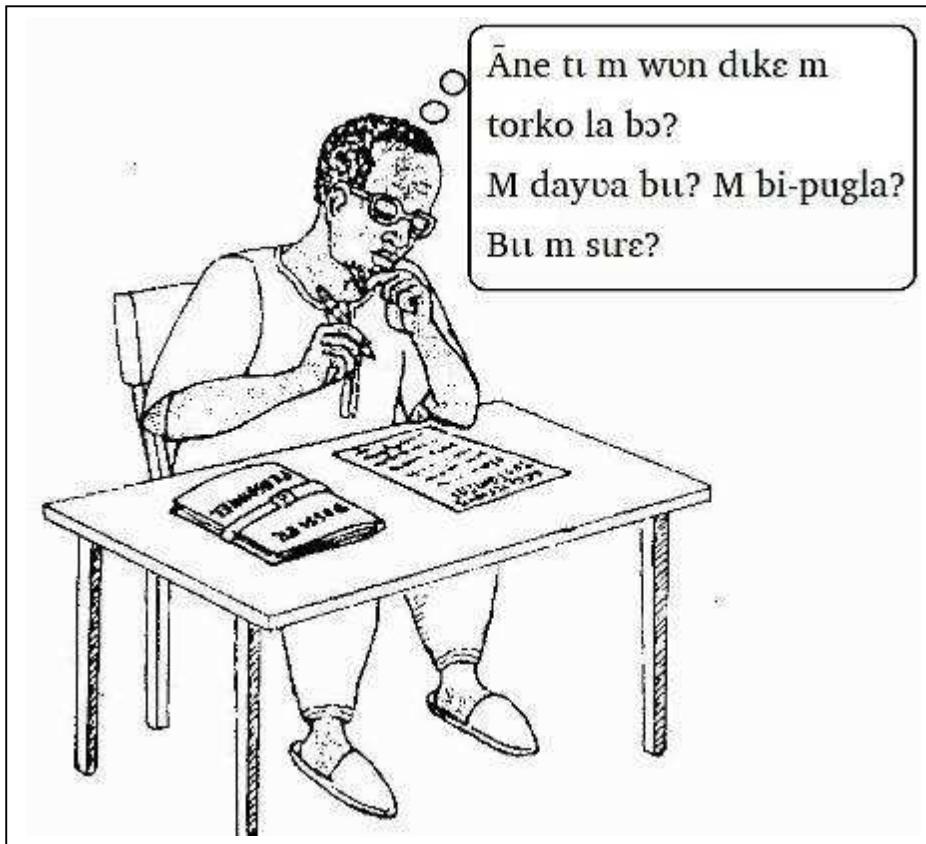
Lan de wakate sekā wuu, nēra tā mē le malge ēñ boorūtī ba ēñe se'ēm a kūm poorūm kaseto. A tā mē wūn viige nōore, teege lan de se'ēm na, bū a pōn ēñe selā n ka de wū ēñ dēñe gulse a gōñjō la puam se'ēm na(makre): A sān daan yeti ēñja dīkē a mōteerī la bō'cra la a tā pu

gla, dee tū bela poorūm a yāñja yeti ēñja koosrī mōteerī la mē. Nēra la sān wa ki poorūm, la de la ēñ boorū tū ba ēñe se'ēm a kūm poorūm kaseto gōñjō sekā tū ba yē la yetōga tū ba dollī. Gōnnō la sān dēna faa, ka tōgra yetōg-yēmō, la de la gōn-sekā n de poorūmna yetōga n tarū vōore.

**6) Nēra sān ēñe ēñja n boorū tū ba nōon ēñe se'ēm
ēñja kūm poorūm kaseto gōñjō dee ki, ba tā mē wūn
daage a yelle base tū la vaale bū?**

A ıręc la n doose se'ēm na sān ka mase(makre): sekā n gulse kaseto gōñjō la daan sān dīkē a tarsōm na bō la a sūrē, dee yōçlum tara kōma, bū la sān dagna gōñjō la mēñja n bela n boe, sekā n nōon sōçge sōna la tā mē wūn gulse gōñjō sose sariya dia zē'a yeti ba daage gōñjō la yelle base.

Gōjō la sān tara vōore, ba iti dolla la sekā n ki la n boori se'em na wuu.

Tū tara tū pvtē'ervum tū: Nēra woo de la fai tara sore tāna
wun dēnjē pa'ale ēṇa n boori tū a bōntarsōm na pui se'em
a kūm poorum, dee nan ka ki.
La dēni tū a doose lōc la nōore.

Sugun 8 dāana

Nōon sōna bōnō pūre

1) Nōon sōna bōnō pūre de la bēm?

La de la nēra n ki dee base a bōntarsōm, la a sāma, tī nōon-sōna-dōma wa sōcge pūi taaba.

Nēra sān ki dee ka ēŋe ēŋa n boori tī ba nōon ēŋe se'em a kūm poorum kaseto gōŋč, lōo la tarı la sōa n wūn doose tā'age pūi a bōntarsōm na bō nēr-seba n wūn nōon sōna la.

2) Āne n tā wūn nōon sōcge sōna?

Lōo la pa'ale me tī ba de la sulle 2

Pōspōst sulle: Seka n ki la dōgrība

Lōo la welse dōgrība la sugun 3

- Pōspōst sulle de la kōma.

Kōma sān ka bōna, la de la yūsī, yūsī sān ka bōna, la de la yūn-sōgrō kō'on tara bela we'esa....

Nēra sān ka bōna sulle ēna pūam, la de la sulle buyi dāana la pūam tī ba we ka bīsra.

- Sulle buyi dāana de la sō, ma, kēendōma, la yūbsī(ba bvaası la pōgsı) bāma sān ka bōna, la de la ba kōma.

Nēra sān ka bōna sulle ēna wā puam, la de la sulle butā dāana la puam tī ba wun sējē ka bīse.

- Sulle butā dāana puam la de yaabdōma, sō la yībsi, la kēendōma(ba buraasi la pōgsi, sō-kēema, sō-bīa, pugrība) ma yībsi, la a kēendōma(buraasi, pōgsi ma-bīa, ma-kēema, āsdōma) kēendōma la yībsi, kōm-buraasi, la kōm-pōgsi).

Lan wen wa dēna sulle sekā woo puam, dēni tī nēra nōon sōcge sōna bōnō la. Dēni tī ba gēele(sekā n ki la sō dōgrība, la a ma dōgrība) pa'ase mī.

Sugun buyi dāana: Kiira, sekā n ki la sura bū a pōga

Sekā n ki la sura bū a pōga tarī sore tāna wun nōon to'oge kiira la bōnō mē wakatē wuu, la ēn wun to'oge bōntarsōm na zōna se'em na (dagı buyıla wakatē wuu) wun dēna la nōore to'ore to'ore wu anōon-to'oge dōma n boe

se'em pōspōsi sulle la puam, sulle buyi dāana la puam, bū sugun butā dāana puam na.

Bela n de to'oge se'em na lan geelī se'em na n wāna:

- Pōspōsi sulle la, seba n nōon tōra la sān bōna, sekā n ki la sura bū a pōga tarī sore mē tāna wun to'oge pure bunaasi puam ayıla 1:4

- Sulle buyi dāana la, seba n nōon tōra la sān bōna, sekā n ki la sura bū a pōga mē ken tara sore wun to'oge la pure bunaasi puam ayıla 1:4

- Sulle bvtā dāana sēba n nōon to'ora la sān bōna, sekā n ki la sūra bu a pōga tarī sore mē wun to'oge bōnō la pusukam 1:2
- Sekā n ki la sān ka bōna, a sūra bu a pōga n soe bōnō la zōnsōnnō. La dēnī a yo a sāma la zōnnō.
- Sekā n ki la dōgribā sān ka bōna, tī sūra bu pōga mē ka bōna, la de la (goohonēerē) gōmna bōnō la zōnzōnnō.

Tī bāñē tī: Sekā n ki la sān tara la pōgba faa, ba dīkri la pure ayūla n de nī pōka ayūla bōnō la pūi bō'ra pōgsi la wuu.

**3) Nōon-to'oge dōma la de la ba ãna wāne bu
dēna wāne dee tā'age yē sore to'oge sekā
n ki la bōnō sōna?**

Nōon-to'oge dāana la dēnī tī a ãna wāna:

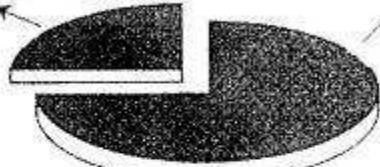
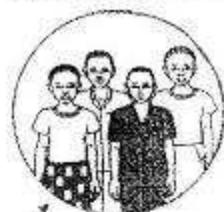
- Dēnī a dāana ken vōa, a dēñē sekā tī a wun nōon to'oge a bōnō na ki.
- Dēnī tī a da ēñē sekā ki la be'em kātē(makre: Dēnī tī la da dēna ēnja sabaabō īyā īyā n botī a ki, bu a daan pō'orī ē mē, bē'esa ē.

**4) Nēra tā wun zagsē ka nōon to'oge nēra
n ki bōnō mē bu?**

Lōo la ka pērgrī sekā n wun nōon to'oge bōnō la yeti dēnī tī a to'oge. A tara sore mē tāna wun sake bu zagsē ka to'oge.

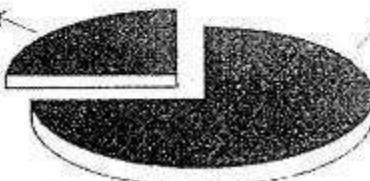
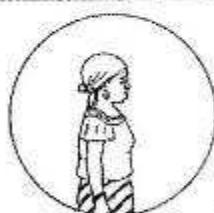
Sekā n wun nōon to'oge la sān zagsē, a kōma ka tarī sore tāna wun to'oge bōnō la.

Seka n wun nōon to'oge la sān sake tī a to'oge sekā n ki la bōnō, dēnī tī a yi to'oge a bōntarsōm na la a sāma wuu.

Sekā n tarī pog-yēñā dee ki bōnō pure

Naanne ēna wā pa'alt la nēra n tarī pog-yēñā dee ki bōnō pure.

Nēra n ki dee tara pogba faa bōnō pure

Naanne ēna wā pa'alt la pogba faa bōnō pure.

Tī tara tī putē'ervm tī: Nēra n ki bōnō purē puam la de la a kōma la n soe bōnō la pōspōsi gānna. La de la sekā n ki la kōma wuu la ka tū'use.

Yetɔg-bie vőore wegsgɔ

Porkireerti: De la sariyadita n tɔgrı nēr-bɔbga yu'vre īyā

Wisiye: De la nēr-sēka tı fu sān tara yetɔga la nēra, yelle la nēra, fu wun yele ē tı a botı la paage sariya dia tōone zē'a, dee ken to'oge sariya dia kōa n de se'em botı la paage sekı tı fō tarı yetɔga la ē na.

Gerfe: De la sekı n boe sariya dia tōone zē'a sōjra sariyadita tı a tōnna a tōooma. Sariyadita gōnjulsa.

Pɔgdire dōma: Buraa, la pɔka n ēŋe pɔgdire, buraa, la a pɔga la n de pɔgdire dōma.

Noteeri: Nēr-sēka zē'am tı nēra sān bɔɔra tı a tōm tōone, a wun sēŋe ka yele ē ēŋja n looge yem tı a ēŋe se'em, la sān dēna pɔgdire ırgɔ, koosgo, la bōna baseba, tı a wun bōna mī botı la tara vőore.

Bı paage bı bı seke: Nēra n wen tara yuvvma 20. Nēra n seke a bıse a yelle a mēŋa a to'ore.

Tekre tāmo: La de la wakate tı ba bɔ fɔ tı fu ēŋe sela, la tā dēna dabsa sōore, wōrsı sōore, bı yuvvma sōore yetı fu teke bela da yōsge.

